

I, konačno, referat dr Smiljke Đurović daje neka metodološka razmatranja uloge ličnosti u istoriji radničkog pokreta iz koga se vidi i značaj V. Čopića kao njegove istaknute figure.

Obadva dana, poslije referata, vođena je živa i plodna diskusija.

* * *

Ovaj naučni skup u velikoj mjeri je osvijetlio život i djelo Vladimira Čopića istaknutog revolucionara jugoslovenskog i međunarodnog radničkog pokreta. Takođe skup je otvorio mnoga pitanja koja će biti potrebno još naučno obrađivati.

Centar za istoriju radničkog pokreta i NOR-a u Rijeci obavezao se da će štampati referate i diskusije u jednoj knjizi i time će istraživačima i široj javnosti pružiti mogućnosti da se detaljno upoznaju s revolucionarnim likom i radom Vladimira Čopića. Za svaku je pohvalu ovakva inicijativa oko održavanja naučnih skupova posvećenih istaknutim ličnostima jugoslovenskog klasnog radničkog pokreta.

Mr Uroš Nedimović

SARAJEVO U REVOLUCIJI, Revolucionarni radnički pokret 1937—1941.
(Sarajevo 1976, knjiga 1, str. 750)

Već dugo vremena u literaturi se osjeća praznina u pogledu obrađenosti najnovije istorije Sarajeva i regije oko njega. Mada se u novije vrijeme poklanja velika pažnja izučavanju istorije radničkog pokreta i narodnooslobodilačke borbe, grad Sarajevo s okolinom je, nekako, ostao u toj literaturi neobuhvaćen ili su samo fragmentarno obuhvatana pojedina pitanja i s ovog područja, ali to ni izdaleka nije bilo ono i onako šta ovo područje zaslužuje i kakav je bio njegov udio u razvitku radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini, ratu i revoluciji naroda i narodnosti Bosne i Hercegovine i Jugoslavije. Tako, na primjer, uopšte nema ozbiljnije obrade pitanja ilegalnog narodnooslobodilačkog pokreta u Sarajevu, a zna se da je on bio veoma razvijen i jak, a tako nisu obrađena ni druga ništa manje značajna pitanja iz novije istorije ovog slobodarskog grada. Zato je pokretanje edicije *Sarajevo u revoluciji*, od većine ljudi koje interesuje ova problematika, dočekano sa zadovoljstvom, a veliki broj Sarajlija je tu vijest shvatio i dočekao i kao vraćanje zasluženog duga svim onim znanim i neznanim Sarajlijama koji su sebe, svoj život, uzidali u borbu za bolju sutrašnjicu. Nedavni izlazak prve knjige iz ove edicije dočekan je zato sa vrlo naglašenim interesovanjem ne samo istoričara i učesnika u revolucionarnim zbivanjima nego i od širokih slojeva stanovnika našeg grada, pa i šire.

Komisija za izdavanje edicije *Sarajevo u revoluciji*, potpomognuta od strane mnogih društveno-političkih faktora, a naročito od strane Skupštine grada Sarajeva i Istorijski arhiv Sarajeva kao izdavač, zamislili

su da edicija obuhvati razdoblje od 1937. do 1945. godine. Ovaj dosta veliki period podijeljen je na tri manja koja također predstavljaju određene vremenske i problemske cjeline. Prva cjelina je *Revolucionarni radnički pokret 1937—1941*, a druge dvije obrađuju narodnooslobodilačku borbu od 1941. do 1943, odnosno od novembra 1943. do aprila 1945. godine.

Prvi tom edicije *Sarajevo u revoluciji* ima karakter pristupnog teksta cjelokupnoj problematici i nosi naslov *Revolucionarni radnički pokret 1937—1941*. Zamišljen i realizovan tako, on obuhvata nekoliko cjelina koje zajedno čine sliku revolucionarno-demokratskog kretanja u Sarajevu toga doba. Dva prva teksta u knjizi su radovi dr Nikole Babića, *Osnovna obilježja društveno-političkih odnosa i djelatnosti radničkog pokreta u Sarajevu do 1937. godine* i dr Kemala Hrelje, *Pregled društveno-ekonomskih prilika u Sarajevu između dva rata*. Zajedničko im je što daju sliku društveno-političkih i društveno-ekonomskih prilika u kojima se razvijao i djelovao revolucionarni radnički pokret u Sarajevu od stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca do perioda koji se tretira u knjizi i u tom periodu. Za tematiku knjige naročito je interesantna istorijska retrospektiva djelatnosti radničkog pokreta u Sarajevu koju daje dr Nikola Babić. Pisana laganim, lako razumljivim stilom koji podsjeća na dobru publicistiku, ovaj rad je dosta dobro fundiran istorijskim izvorima i literaturom. Doduše, navođenje izvora za poneke podatke je izostalo, ali s obzirom na to da rad ima karakter sintetičkog pregleda, to mu se ne može uzeti za veliku manu. Ovim vrijednim člankom obuhvaćena su i obrađena pitanja: Sarajevo u doba austrougarske okupacije; Pojava i razvoj radničkog pokreta do prvog svjetskog rata; Prilike tokom prvog svjetskog rata; Bosanskohercegovačke prilike i Sarajevo u Kraljevini Jugoslaviji; Radnički pokret u periodu legalnog djelovanja; Period ilegalnog djelovanja revolucionarnog radničkog pokreta i Radnički pokret u uslovima terora šestojanuarske diktature do 1937. godine.

Članak doktora Kemala Hrelje pruža odličnu podlogu na koju se može aplicirati ostala problematika koja se tretira u ovoj knjizi. Inače, društveno-ekonomske prilike u Sarajevu prikazane su rutinski dobro, pregledno i s veoma mnogo brojčanih i drugih pokazatelja, ali bez izvora. Na kraju članka je dat popis korištenih izvora i literature, doduše ponekad bez svih uobičajenih elemenata.

Osnovni sadržaj knjige čine tri krupne teme: Razvoj partijske organizacije u Sarajevu u periodu 1937—1941. godine, autor Uglješa Danilović, Borba Komunističke partije Jugoslavije za jedinstvo i sindikalno organizovanje radničke klase u periodu 1937—1941, autor Mladen Knežević i Okupljanje i borba omladine Sarajeva na platformi KPJ protiv reakcije i fašizma, autor Rato Dugonjić. Po zamisli priređivača i izdavača knjige, ove teme dopunjuju i razrađuju kraći memoarski prilozi aktera i učesnika u revolucionarno-demokratskom gibanju u Sarajevu iz perioda uoči drugog svjetskog rata. Tako se iza prve teme u knjizi nalazi 36 priloga, iza druge dvanaest i iza treće 25 ovih kraćih napisa. Ukomponovane u knjigu zajedno s ovim priložima, teme uglavnom pokrivaju aktivnost i rad partijskih, sindikalnih i omladinskih organizacija, pa i šire, i organizacija koje su djelovale u sklopu, savezu, ili pod uticajem naprednog radničkog pokreta u gradu. Izvjesna praznina ostala je u pogledu osvjetljavanja aktivnosti ženskih organizacija, pa i rada žena u okviru partijskih, sindikalnih i omladinskih orga-

nizacija, zatim aktivnosti na stvaranju Fronta narodne slobode, borbe za akciono i organizaciono jedinstvo radničke klase i još neke.

Obrađujući pitanje razvoja partijske organizacije u Sarajevu, Uglješa Danilović je manirom iskusnog, odmjerenog i realnog čovjeka, učesnika i sudionika u mnogim događajima i zbivanjima, dao objektivnu sliku i ocjenu tog rada. Svoja svježja sjećanja autor je nadopunjavao podacima iz literature i izvora. Autor je krupno pitanje koje je uzeo da obradi raščlanio na više manjih i time svoje izlaganje učinio sistematičnijim, a čitaocu omogućio lakše praćenje i razumijevanje materije. Obrađena su ova pitanja: Obnova partijske organizacije u Bosni i Hercegovini poslije provale u 1936. godini; Neke karakteristike ekonomske i političke situacije; Prilike u Jugoslaviji; Politički odnosi u Bosni i Hercegovini; Organizacija KPJ za BiH prema međunacionalnim odnosima; Novo stanje u KPJ; Uslovi za obnavljanje organizacija u Sarajevu; Prvi korak na uspostavljanju organizacije; Izgradnja organizacije 1938—1940. godine i Sektori partijskog rada.

Mladen Knežević je svojim radom o borbi KPJ za jedinstvo i sindikalno organizovanje radničke klase nastojao prikazati kako je: »Klasna borba proletarijata i komunista Sarajeva u sklopu jugoslovenskog i međunarodnog radničkog pokreta, bila (je) svojevrsna revolucionarna škola«. Svoje želje nastojao je realizovati obradom pitanja: Teški životni uslovi radničke klase, njene organizacije i institucije; Sprovođenje politike KPJ o radu u sindikatima i Porast antifašističkog raspoloženja radničke klase, omladine i napredne inteligencije obezbjeđuje jedinstvo i spremnost za veće okršaje koji su nastupili 1941. godine.

Mada i sam najneposredniji učesnik u zbivanjima o kojima piše, Rato Dugonjić je svoj prilog ovoj knjizi bogato dokumentovao podacima iz izvora i literature i opremio ga naučnim aparatom. Članak »Okupljanje i borba omladine Sarajeva na platformi KPJ protiv reakcije i fašizma«, pored tog kvaliteta, napisan je s ljubavlju, toplo i prisno, što ga također izdvaja od ostalih u ovoj knjizi. Služeći se metodom kojim se služe istoričari, autor ovog članka je u njega unio ono što istoričari obično ne uspijevaju da postignu — udahnuo mu je, naročito onda kada govori o svojim drugovima i saborcima — neophodnu ljudsku toplinu i osjećajnost.

U preko sedamdeset priloga koji prate osnovne teme rasvijetljeni su i opisani mnogi događaji većeg ili manjeg značaja. Mnogi od njih ukazuju i na nove momente, registruju podatke i činjenice koje nisu zabilježene na drugom mjestu, a većina s dosta detalja, novih imena i opisa oživljava jedno vrijeme i jednu djelatnost velikih razmjera. Naročito je, po mom mišljenju, vrijedno to što se u ovim priložima spominje dosta aktera, mnogo onih »malih« učesnika, koji obično ostaju nepoznati, a njihovo učešće je i te kako značajno u revolucionarnom radničkom pokretu. Jedan broj ovih priloga je dosta subjektivno pisan, a neki autori po malo romantičarski raspjevano govore o onom što u svoje vrijeme nije bilo ni romantično ni lako raditi. Kod drugih, doduše malobrojnih, ima izvjesnih neujednačenosti između podataka u osnovnoj temi i priložima, što se moglo izbjeći bar redaktorskim intervencijama, ako ne drugačije. Na adresu redaktora u čebroj mjeri bi išla i primjedba vezana za napomenu 31 na strani 533 knjige gdje autor teksta kaže da nije sačuvan ili da on nije našao ni jedan primjerak lista »Riječ bosanske omladine«, a već na idućoj 534 strani knjige se objavljuje faksimil prve strane prvog broja ovog lista.

Iako edicija nije ni zamišljena tako da u njoj budu objavljeni samo strogo naučni radovi koje će pratiti memoarski prilozi učesnika u revolucionarnom zbivanju, ipak mislim da se na njenom pisanju moglo angažovati više od jednog istoričara, tim prije što u Sarajevu ima više istoričara koji se bave baš ovim razdobljem.

Na kraju treba reći da je knjiga postigla osnovnu namjenu, da je njom popunjena jedna velika praznina, da su i dvije uvodne i tri osnovne teme na zavidnom nivou istorijskog saznanja i da brojni prilozi plastično razrađuju i dopunjuju tretiranu materiju. Treba se nadati da će i druge knjige edicije zadržati ovaj nivo.

Knjiga je ukusno opremljena, ilustrovana jednim brojem fotografija i faksimila raspoređenih prema sadržaju na odgovarajuća mjesta, a vrlo je korisno i za pohvalu što je snabdjevena registrom ličnih imena.

Dr Ahmed Hadžirović

Gligo Mandić, 17. ISTOČNOBOSANSKA NOU DIVIZIJA, Beograd, 1976, 353.

Kao 192. knjiga u ediciji »Ratna prošlost naših naroda i narodnosti« u izdanju Vojnoizdavačkog zavoda u seriji monografija jedinica NOV i POJ izašla je knjiga Glige Mandića *17. istočnobosanska NOU divizija*. Gligo Mandić je bio komandant ove divizije, pa je nesumnjivo jedan od najpozvanijih da prikaže njen borbeni put i ukaže na sva pozitivna i negativna iskustva koja je ona stekla od svog formiranja do završnih operacija za oslobođenje zemlje.

G. Mandić je najpre izneo vojno-političku situaciju u istočnoj Bosni tokom juna i jula 1943. kada je Operativna grupa divizija NOV i POJ izbila u prostor Romanije, Vlasenice i Birča. Na terenu istočne Bosne Vrhovni štab je u to vreme od sremskih jedinica formirao 16. vojvođansku udarnu diviziju, a od jedinica s teritorije istočne Bosne 17. istočnobosansku udarnu diviziju koje su posle odlaska glavnih snaga NOVJ u Bosansku krajinu ostale na ovom prostoru. Autor je ukazao na najznačajnije momente iz aktivnosti jedinica koje su ušle u sastav 17. istočnobosanske udarne divizije: 6. istočnobosanska NOU brigada u čijem je sastavu bio veliki procenat radnika, a od 550 boraca u vreme formiranja gotovo svi su bili članovi KPJ i SKOJ-a (Ona je stoga predstavljala snagu sposobnu ne samo za vojničke akcije već i političko delovanje u narodu); 15 majevička NOU brigada je takođe ušla u sastav 17. istočnobosanske NOU divizije, a bila je kao i prethodna odlikovana Ordenom narodnog heroja i drugim ratnim odlikovanjima kao i Majevički NOPO. I 16. muslimanska NOU brigada, formirana 21. IX 1943. od Muslimana istočne Bosne je takođe ušla u sastav 17. divizije kao njena treća brigada, i u tadašnjim uslovima je bila politička potreba,